

Nieuwsbrief Vereniging Respondeo

In memoriam Freya von Moltke (1911-2010)

Het zal nu 10 jaar geleden geweest zijn dat Ko Vos (links) op bezoek was bij Freya von Moltke (rechts) in Freya's huis 'Four Wells' dat zij sedert 1960 deelde met Eugen Rosenstock-Huessy. Zij werd Eugen's levengzellin in zijn laatste jaren, tot in 1973. Een tijdperk is voorbij.

In deze Nieuwsbrief gaat de aandacht uit naar haar leven en betekenis. In dankbare herinnering.

Thema:

Voorgoed

Freya was de echtgenote van Helmuth James Von Moltke die in januari 1945 door het naziregime ter dood werd gebracht.

Zij vertegenwoordigde het Duitsland dat níet achter Hitler aanliep.

Freya bleef achter met twee jonge zonen.

Zij heeft zich al haar levensjaren ingezet om de idealen van de twee mannen met wie zij het leven deelde verder te brengen.

Zij heeft de krachten ten goede belichaamd en behoed.

Het Goede leeft!

Verslag Voorjaarsbijeenkomst

Op 17 april 2010 waren we bijeen in het Rosenstock-Huessy Huis in Haarlem. Tot halverwege de middag stonden we stil bij het leven en de betekenis van Freya von Moltke die op 1 januari van dit jaar overleed. Daarna had Respondeo de jaarlijkse jaarvergadering. De opkomst was verheugend groot. Gewoontegetrouw memoreer ik de aanwezigen: Marlouk Alders, Janneke van Damme, Coby Gerritsen, Elly Hartman, Feico Houweling, Rudolf Kooiman, Jan Kroesen, Otto Kroesen, Jan Kroeze, Agnes Lieverse, Harry Lieverse, Lise van der Molen, Gerda van der Molen, Dé Mulder, Jürgen Müller, Anneke van Ojen, Wim van der Schee, Egbert Schroten, Willy Stoppelenburg, Katrien Tazelaar, Frank Tazelaar, hun twee dochters: Marit en Lisa, Henri van der Veen en Wilmy Verhage.

Freya von Moltke

Feico vertelde – in het bijzonder ook aan de kinderen – wie Freya was. We zagen Freya in een filmfragment. Verschillende mensen die haar persoonlijk hebben gekend, haalden herinneringen op. Willy memoreerde hoezeer zij van belang is in het kader van de Duitse geschiedenis, als symbool van allen die tegen Hitler in verzet gingen. Zij nam deel aan de Kreisauer Kreis*, samen met haar man Helmuth von Moltke. (Beiden waren ze juristen.) Na de val van het communisme stichtte ze een ‘nieuw Kreisau’, een ontmoetingsplek voor Duitse en Poolse jongeren, maar eigenlijk nog ruimer bedoeld als internationale ontmoetingsplaats. Marlouk heeft die eerste jaren van opbouw ter plekke meegewerkt, net als

Wim en Lien Leenman. Zij vertelde ons iets over die opbouw:

Het landgoed Kreisau ligt in Silezië. Het was het eigendom van de familie Von Moltke. Helmuth, die les heeft gehad van Rosenstock-Huessy, organiseerde er met Freya en vrienden zomerkampen met de bedoeling de verschillende klassen in het land – arm en rijk – met elkaar in kennis te brengen. Dit gebeurde door samen activiteiten te verrichten en samen te praten, om zo tot onderling begrip en waardering te kunnen komen.

In 1939 was Von Moltke als jurist ‘internationaal recht’ werkzaam bij het ministerie van defensie. Toen ontstond de Kreisauer Kreis. De groep had contact met Von Stauffenberg die in 1944 een mislukte moordaanslag op Hitler pleegde. Von Moltke was toen al opgepakt als een vijand van het heersend regime. Hij werd in januari 1945 opgehangen. Na de oorlog emigreerde Freya met haar twee jonge zonen naar haar schoonfamilie in Zuid-Afrika. In 1960 is ze naar de USA verhuisd en werd de levensgezellin van Rosenstock-Huessy tot die in 1973 overleed. Nadien is ze actief gebleven, met name om bekendheid te geven aan de inzet en de idealen van de twee mannen die voor haar zo bepalend zijn geweest. Als hoofdbewoonster van ‘Four Wells’, het huis waarin ze met Rosenstock-Huessy woonde in Norwich, in de staat Vermont, heeft een aantal van onze leden haar gastvrijheid ondervonden, en onderhield hartelijke betrekkingen. Zij werd 98 jaar en overleefde één van haar zoons.

In de loop van onze bijeenkomst viel het me op hoe vanzelfsprekend in onze herdenking de vier velden van het ‘kruis

van de werkelijkheid' aan bod kwamen. Feico gaf ons de feiten over haar leven. Dat betreft het leven zoals het zich van *buiten* gezien afspeelt. Agnes en Harrie (en anderen) maakten duidelijk hoe Freya bij hun eigen leven heeft gehoord; welke indruk zij maakte, hoe zij zich kon inleven in anderen. Dat representeert de *binnenzijde* van het 'kruis'. Deze binnenzijde is van een bovenpersoonlijke draagwijdte als we ons realiseren dat Freya in haar laatste levensjaren ook geëerd is door de officiële vertegenwoordigers van Duitsland. De Kreisauer Kreis is onderdeel geworden van de geschiedenis van Duitsland. Hiermee zijn de levens van Helmuth en Freya onderdeel geworden van de collectieve herinnering van Duitsland en Europa.

Het doet ons belanden op de derde zijde van het 'kruis': het *verleden*. Dat wij ons dit verleden willen herinneren en dat wij het elkaar vertellen, dat houdt in dat het een richting geeft aan onze *toekomst*. Wie leest en hoort wat de idealen van de Von Moltkes waren, ontvangt richting voor de eigen oriëntatie in het leven. Sterker nog: de verzoening tussen de verschillende Europese volken na de tweede wereldoorlog zou niet denkbaar zijn geweest als er geen Duitsers waren geweest die het *andere* Duitsland vertegenwoordigden: de vluchtelingen, verzetstrijders, de hoeders van ware medemenselijkheid.

Verderop in deze Nieuwsbrief enkele delen uit interviews met Freya.

*De Kreisauer Kreis bestond uit ongeveer 20 leden. Zij hielden zich bezig met de rechtsorde en de politieke organisatie van Duitsland als Hitler verslagen zou zijn. Helmuth werd in januari 1944 gearresteerd omdat hij een vriend had gewaarschuwd die gevaar liep gearresteerd te worden.

De Jaarvergadering

Vermoedelijk is dit onze 9de ledenvergadering, eens per jaar, dus ook de jaarvergadering. We zijn met 18 leden aanwezig. Het jaarverslag maakt melding van de activiteiten van het bestuur en ook van de aanmelding van vier nieuwe leden. Het jaarverslag wordt goedgekeurd.

De penningmeester meldt dat we in het afgelopen jaar een kleine 300 euro winst hebben gemaakt. De kascontrolecommissie zal dit nog controleren. De exploitatierekening komt in 2011 aan de orde.

We hebben te maken met een kleine bestuurswisseling. Anneke van Ojen, bijna 9 jaren onze secretaresse, stapt op. In haar plaats is Egbert Schroten bereid gevonden het bestuur te versterken. Wij zeggen Anneke heel hartelijk dank voor het vele werk dat zij secuur verrichtte. Ze zal actief betrokken blijven bij Respondeo en heeft als taak nog de archivering van de stukken die Bas Leenman ons naliet.

De nieuwe kascontrole commissie bestaat uit Marlouk Alders en Wilmy Verhage.

De beraadsgroep, een ondersteuning van het bestuur, met name gericht op het inhoudelijk beleid, is in februari bijeen geweest en zal in juni weer bijeenkomen.

Het bestuur oriënteert zich over deelname of ondersteuning van het nieuwe Kreisau als internationaal ontmoetingscentrum.

Fragmenten uit:
‘Freya von Moltke , die Kreisauerin’
Gespräch mit Eva Hoffmann in der Reihe >>Zeugen des Jahrhunderts<<
Herausgegeben von Ingo Hermann Redaktion: Jürgen Voigt
Lamuv Verlag GmbH, Göttingen 1. Auflage 1992

De twee hoofdstukjes ‘*Alter und Tod*’ en ‘*Die Menschheit als Mensch*’ gelezen op zaterdag 17 april 2010 in Haarlem op de bijeenkomst van Respondeo, staan in het laatste gedeelte van het boek, pagina 128 - 135. De vragen van Eva Hoffmann zijn net als in het boek schuin gedrukt. Freya was, zoals te zien aan het jaar van uitgave, 81 jaar oud toen ze dit interview gaf.

Ouderdom en dood

Nu wilde ik u graag vragen hoe het voor u is, ouder te worden. Ouder worden wij altijd, van kinds af aan worden wij ouder. Waren er ogenblikken waarin u duidelijk werd: nu word ik werkelijk ouder en nu is het anders?

Ja natuurlijk. Ik kan heel goed waarnemen wat er in mij omgaat; ik ben daar heel alert op. Dan zie ik natuurlijk dat ik ouder word en dat veel mij niet meer zo lukt. Ik hoef u niet te beschrijven, hoe dat is wanneer je oud wordt. Ik heb veel van deze ouderdomsverschijnselen. Maar ik geloof dat ik er een voorliefde voor heb de goede kanten te zien. U hebt mij al eerder gevraagd hoe ik naar mijzelf kijk. Het kwam heel plotseling. Toen heb ik ook meegekregen, de goede kanten te onderkennen. Dat is een grote levenshulp. Daarom heb ik ook een voorliefde in het oud worden de goede kanten te zien. Er zijn goede kanten.

Het is een heel mooie capaciteit dingen niet meer uit eigen interesse te doen. Wanneer je oud wordt, eigenlijk niets meer veranderen wilt, niets te verwachten hebt, vreedzaam leven wilt, zou je natuurlijk liever helemaal geen problemen meer hebben. Het is ontzettend: mijn moed is enorm achteruitgegaan. Dat is ronduit schokkend. Ik zou het me eigenlijk het liefst geriefelijk maken. Dat lukt me echter niet altijd. Wanneer ik dan in een nieuwe situatie kom, ook in een nieuwe fase van oud worden, heb ik een talent te ontdekken wat dan eigenlijk positief is. Op zeldzame manier heb ik op dit punt vastgesteld, dat ik tegenwoordig pregnanter ben dan ik ooit was, maar wat het verleden aangaat al behoorlijk vergeetachtig ben. Dat belet mij echter helemaal niet, met u nu te spreken en dat te zeggen wat ik u graag zou willen zeggen. Dat kan ik goed tot uitdrukking brengen en dat kan ik nu zelfs beter, verbeeld ik mij.

Daartoe moet ik weer een anekdote vertellen, die ik van Eugen heb: van een pastor die wondermooi preekte. Dat vond hij in elk geval. Hij zei tot zijn zoon: “Wanneer ik op een dag niet meer goed preek, kom dan toch asjeblieft bij mij en zeg mij: vader, nu moet je ophouden met preken!” Die tijd komt. De zoon verschijnt en zegt: “Vader, nu moet je ophouden met preken.” Dan zegt hij: “Domme jongen, ik heb nooit beter gepreekt dan vandaag!” Zo heb ik altijd angst dat ik mij dat wellicht ook verbeeld. Dat heeft met de ouderdom van doen. Ik weet het niet. Ik ben nu echter door dit mooie verhaal zo sceptisch geworden, dat ik mijzelf in de gaten houd. Dat is een fysiek ouderdomsverschijnsel.

Wanneer ik moe ben en niet meer kan, dan beklaag ik mij zelf. Ik leef alleen. Daarom merkt niemand dat. Als ik weer de deur uit en buiten kom, merken de mensen er niet meer wat van. Dat is de oude dag. Die heeft heel goede kanten.

Aan de ouderdom zit nog wat dat beslist klopt – Goethe heeft dat al gezegd -, wat ook iets moois is: als een jong mens houd je alles voor vanzelfsprekend. Als een ouder mens verschijnt het je als wonder. Je staat versteld, je staat versteld! Het versteld staan leer je heel laat, op de oude dag. Dat is iets wondermoois. Het is toch ongelooflijk wat ons omgeeft en wat wij zelf zijn en wat in de mensen is. Het is ongelooflijk wat in iedere mier is. Dit versteld staan voor het wonder wordt op de oude dag veel sterker. Dat heb ik ook reeds andere mensen horen zeggen.

U hebt de dood van twee mensen, van twee mannen beleefd, die u hebt lief gehad. Hoe ziet u uw eigen sterven tegemoet?

Werkelijk heel positief. Ik heb eigenlijk al genoeg geleefd. Wanneer ik zo binnen mijn familie en mijn vriendenkring rondkijk, denk ik: Ik ben toch nog heel nuttig door er alleen maar te zijn.

Wat mijzelf aangaat heb ik eigenlijk werkelijk al genoeg. De grote vraag is niet dat je sterft, maar hoe je zover komt. Daar maken bijna alle mensen zich zorgen over. Je kunt daar niets aan doen. Je weet niet wat voor moeilijkheden, ziektes op je toekomen.

Het ‘hoe’ is een grote donkere poort. Maar het sterven zelf? Ik heb toch al heel lang geleefd. Daarover maak ik me werkelijk geen zorgen. Angst? Ja, voor het hoe, maar angst is niet het juiste woord. Ik ben graag bereid te sterven. Maar ik geloof niet dat het meteen om de hoek is. Maar wie weet?

Gelooft u dat er een leven na de dood is? Wat betekenen u uw godsdienstige overtuigingen en christelijke ervaringen die u in de loop van het leven hebt opgedaan en die u in zware tijden geholpen hebben?

Zoals wij in het Nieuwe Testament kunnen lezen, wordt zoiets als een verder leven beloofd.

Nu ben ik wel een aanhangster van deze man die deze zaken allemaal voor ons in de wereld heeft gebracht, maar ik hoef niet aan te nemen dat ieder woord zoals het er staat nu precies zo te nemen valt. Ik ben helemaal niet een aanhangster van de sekten die aan elk woord in de bijbel geloven. Gans en al niet. Ik voel mij dan ook niet gebonden, dat wat daar staat letterlijk te nemen. Ten aanzien van de vraag of iets na de dood gebeurt staat voor mij een volkomen “Dat weet ik niet”. Daar neem ik genoegen mee en ik maak mij er in ‘t geheel geen voorstelling van.

Aan de andere kant voel ik toch zeer duidelijk – ik heb dat al proberen aan te duiden, maar meer dan aanduiden wil ik liever niet -, dat het leven van mijn man op mijn leven invloed heeft, hoe dan ook. Wat dat betekent weet ik niet. In het begin heb ik vaak met mijn lieve vriendinnen erover gesproken hoe wij alleen verder wilden leven. Dan heb ik altijd gezegd: “Naar de lieve God heb ik helemaal geen vurig verlangen. Maar naar Helmuth heb ik vurig verlangen.”

Dus wellicht is daar iets verschoven. Ik weet het niet. Ik ben bereid met het “Ik weet het niet” verder en tot aan het einde te leven. Dat heeft – zoveel ik weet – ook Bonhoeffer gezegd: “Men moet proberen zonder voorstellingen te leven.” Dat is heel moeilijk want mensen hebben beelden nodig. Ze hebben beelden nodig voor hoe het verder gaat. Zonder beelden leven is in dat geval niet moeilijk wanneer men innerlijk deze nabije warmte tot de mensen die gestorven zijn nog heeft. Dat heeft zich versterkt met Rosenstock.

Er zijn ook andere mensen die heel actief aan mijn leven deelnemen. Hoe dat komt weet ik niet. Dat is wellicht een gave die ik heb. Er gaat in zo’n geval werkelijk iets verder in de mensen die verder leven. Dat is heel mooi wanneer er een werkelijk warme band is geweest. Wie voor jou van groot gewicht zijn, leven in je zelf verwonderlijk verder. Dat is een talent dat ik blijkbaar heb en iets dat in mijn ziel hoort.

De mensheid als één mens

Geloofst u dat het leven van elk mens een zin heeft?

Natuurlijk.

Dat wilt u allemaal nalaten aan het nageslacht, wat ik hier zeg?

Ik geloof dat wij ons te individueel zien. Nu komen mijn beelden, want niemand kan zonder beelden leven. Ik verbied mij de beelden over wat na de dood komt. Natuurlijk heb ik voor ons leven ook beelden; in zoverre geloof ik dat wij ons veel te individueel beschouwen. Ik geloof dat er zo te zeggen slechts één mens bestaat. Dat komt overigens ook bij Eugen Rosenstock vandaan: dat men ons over de vele tijden heen als één mens te zien heeft.

Ieder hoort hier erbij in dit organisme van vele, vele mensen. Dat is in de grond van de zaak hetzelfde beeld dat door ons lichaam bevestigd wordt. Dat is ook samengesteld uit goede en kwade cellen. Daar komt over het geheel genomen of een harmonie uit voort of bij arme zieke mensen komt er geen harmonie uit voort. Ik houd het voor mogelijk dat wij allen samen, wij vele mensen over lange tijden, wellicht één mens zijn en dat ieder in hem een kleine zin heeft. Dat is al een heel pretentief beeld.

Horen in dit lichaam van zin ook mensen die u kunt verachten of die u veracht? Zijn er mensen die u veracht?

Minstens voor een bepaalde tijd veracht ik ze. Ik ben wel heel bevoorrecht. Wanneer u mijn geschiedenis hoort, heb ik van alles doorgemaakt. Maar ik heb toch een buitengewoon gelukkig leven gehad. Het is mij volkomen helder dat ik het werkelijk ongehoord goed heb gehad en dat betreft ook mijn verhouding tot andere mensen. Ik heb vaak in moeilijke posities van mijn leven gereageerd met gedachten die men helemaal niet kan uitschakelen. Men denkt ze eenvoudig en roept zich dan tot de orde wanneer dat gedachten zijn die men liever in het geheel niet wilde denken. Ik had altijd het geluk, in de werkelijk belangrijke kernogenblikken van mijn leven dát

te denken wat mij verder geleid heeft. Het is positief geweest, ook zeer in de verhouding tot de mensen.

Wat de nazi's aangaat: ik was ongelukkig, vertwijfeld over de verschrikkelijke offers, het lijden dat vaak de mensen zo ontzettend getroffen heeft. Maar ik heb ze als verdwaalden aangezien. In de eigenlijke zin heb ik ze niet met kracht gehaat, wat wellicht een veel lovenswaardigere houding geweest zou zijn. Ik heb meer medelijden met hen gehad dan ze gehaat, hen verdwaalden gevonden en ik heb het gevoel gehad dat het mij beter gaat. Daarom kan ik denken zoals ik denk. Velen die Hitler verleid heeft, hebben deze rijkdom – rijkdom is toch niet enkel wat in de portemonnee zit – niet gehad. Daarom zijn ze Hitler ten prooi gevallen.

Ik ben een gelukkiger cel in dit grote mensenorganisme dan vele, vele anderen die vaak werkelijk onaangename opdrachten hebben. Het gaat hier niet altijd goed, maar vaak zeer slecht. Hoe kom je daarmee klaar? Vele mensen hebben werkelijk enkel het slechte in hun leven. Het gaat hier niet rechtvaardig toe in die zin dat het gaat zoals het zou horen onder de mensen van dit grote mensenorganisme.

Wanneer uw vraag was hoe ik tegenover andere mensen sta, dan ben ik heel kritisch. Ik kom uit een kritische familie. Dus zie ik de menselijke fouten, of ze klein of groot zijn. Ik vind vele fouten klein. Dan corrigeer ik mijzelf en zeg: zie toch eens aan hoe die heeft moeten leven! Hoe dat is, deze innerlijke processen, dat kun je niet beschrijven. Dat is wel mijn ziel die zich daarmee bezig houdt. Want aan zielen geloof ik.

Vertaling Lise van der Molen, Winsum Gr.
28 mei 2010

Freya von Moltke over Kreisau:

“Het oude Kreisau is er niet meer. Ik zie wel wat er gebeurt, maar dat is niet meer mijn Kreisau. Er is wel een Kreisau, maar dat is helemaal nieuw met heel andere doelen. Het heeft ook met onze familie niets meer te maken

Alle geloof is illusie, zou je kunnen zeggen, maar zonder geloof kun je niet leven. Wij leefden in het geloof dat de oorlog ooit afgelopen zou zijn en dat er dan een beter leven zou komen.

Helmuth James heeft Hitler niet gezien als zijn grote tegenstander. Hij heeft zich afgevraagd wat deze man wilde gaan doen, wat zijn plannen waren. Hij heeft hem als de grote verderver van Duitsland en daarmee van Europa gezien en hij is van het begin af aan bang geweest dat er een grote oorlog zou komen. En dat klopte ook.

Ik heb dat allemaal gehoord en in me opgenomen, maar het kwam niet van mij. Hij moest Hitler bestrijden omdat hij alles kapot wilde maken waaraan Helmuth geloofde.

Helmuth geloofde dat mensen in Europa goed en vreedzaam samen konden leven. En hij wilde eraan bijdragen dat dat zou gebeuren. Dat was precies het tegenovergestelde van wat Hitler wilde. Hitler wilde dat Duitsland over Europa zou heersen, minstens over Europa.”

Uit een gefilmd interview, vertaald door Feico Houweling

Het ‘Nieuwe Kreisau’

In Kryzowa, het vroegere landgoed van Helmuth James en Freya von Moltke, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog de bijeenkomsten werden gehouden van de Kreisauer Kreis, is een ontmoetingscentrum ingericht voor Europese jongeren. De bedoeling is om een sfeer van ontmoeting en samenwerking te creëren en zodoende het gedachtegoed van de Kreisauer Kreis in deze plaats levend te houden.

Het landgoed ligt in de huidige Poolse provincie Slàsk, dat is het vroegere Duitse Silezië pal ten noorden van Tsjechië. Hier ligt ook de stad Wroclaw, het vroegere Breslau waar Rosenstock-Huessy van 1923 tot 1933 onder meer rechtsgeschiedenis doceerde aan de universiteit. In dit gebied zijn ook de beroemde vrijwillige werkkampen voor boeren, arbeiders en studenten gehouden, waarvoor Rosenstock-Huessy en Helmuth James von Moltke de basis hebben gelegd.

Het initiatief voor ‘het Nieuwe Kreisau’, zoals Freya von Moltke het huidige ontmoetingscentrum noemde, is eind jaren tachtig genomen door enkele Polen en Duitsers die zich om de erfenis van de Kreisauer Kreis bekommerden. De officiële stichting van het centrum was in het begin vooral een Pools-Duitse aangelegenheid, maar met een uitgesproken Europees perspectief. Wim en Lien Leenman, mede-oprichters van het Rosenstock-Huessy Huis in Haarlem, hebben in de jaren negentig in Krzyzowa tal van vrijwillige work camps voor jongeren georganiseerd.

In een interview in het weekblad HN zei Wim Leenman in 1995 over het project: ‘We hebben tegen onszelf gezegd: Kreisau moet iets baren. Het is een belangrijke plaats. En dat ligt vaag in de richting van begrip kweken voor elkaar. Vergeet niet dat Oosten West-Europa een halve eeuw uit elkaar gegroeid zijn, elkaar niet meer gesproken hebben. We willen aan beide kanten de opvattingen van links en rechts voorbijspringen. Ook daarvan waren de oude Kreisauers overtuigd: dat je niet moet blijven stilstaan bij de oude controverse tussen kapitalisme en communisme. Vandaar ook dat zij een staatsopvatting hadden met zoveel mogelijk organisaties aan de basis, zover mogelijk naar beneden, zo min mogelijk centralistisch.’ Het project in Krzyzowa wordt beheerd door een stichting, Stiftung Kreisau für Europäische Verständigung, (Fundacja Krzyżowa dla Porozumienie Europejskiego, website: www.krzyzowa.org.pl). De Nederlander Frans Meijer is jarenlang bestuurslid van deze stichting geweest. Het werk wordt ondersteund door de Freya von Moltke-Stiftung für das Neue Kreisau (website: www.fvm-stiftung.de) en door een aantal groeperingen onder de naam Kreisau-Initiative.

Feico Houweling

Penning van verdienste van de stad Haarlem voor Wim en Lien Leenman

Burgemeester Bernt Schneiders van Haarlem reikte vrijdag 21 mei 2010 de penning van verdienste van de stad uit aan Wim en Lien Leenman. Zij stonden met enkele anderen aan de basis van de woongroep die sinds 1971 in het Rosenstock-Huessy Huis aan zo'n drieduizend Haarlemmers tijdelijke opvang bood.

De woongroep bood opvang aan Haarlemmers met psychische/sociale problemen, maar ook aan vluchtelingen en éénoudergezinnen. Uitgangspunt daarbij was de theorie van de Duits/Amerikaanse theoloog/filosoof Eugen Rosenstock-Huessy: alle mensen zouden samen in vrede met elkaar moeten kunnen leven, er is geen verschil tussen hulpvrager en hulpverlener en alleen samenleven met elkaar is de juiste therapie.

Voor dit doel knapten Wim en Lien Leenman en hun groep in 1971 het door achterstallig onderhoud licht vervallen St. Jacobs Godshuis in de Hagestraat/Anthoniestraat op. De woongroep die zich vervolgens in het complex vestigde, organiseerde buurtmaaltijden en -bijeenkomsten. Daarmee wisten de oprichters de aanvankelijke scepsis onder buurtgenoten spoedig weg te nemen.

In de woongroep hielp Lien Leenman (nu 78) mensen bij hun budgettering. Zij was tevens de drijfveer achter het huishouden. Voormalig predikant Wim Leenman (nu 82) was de inspirator van de woongroep en hij vertegenwoordigde de groep naar buiten (zoals richting de Raad voor Maatschappelijk Welzijn).

Wim en Lien Leenman zijn nog steeds actief in de woongroep. Zij organiseren elke woensdagochtend buurtbijeenkomsten, geven rondleidingen in het gebouwencomplex en verwelkomen pelgrims die de tocht naar Santiago de Compostella maken (het St. Jacobs Godshuis is sinds 1437 startpunt van deze tocht).

(Uit persbericht van de gemeente Haarlem)

DVD's beschikbaar

Van 1971-1991 heeft Elly Hartman (lid van de kerngroep van bewoners van het Rosenstock-Huessy Huis) filmbeelden opgenomen van het dagelijks leven in dit huis. Om deze beelden te bewaren zijn ze op DVD-R overgezet.

Er is een DVD van de viering van het honderdste geboortjaar van Rosenstock-Huessy samen met de twee bijeenkomsten in die tijd in Gulpen.

Er zijn twee DVD's van interviews met Freya von Moltke, destijds door de Bayerische Rundfunk uitgezonden. In de ene is Freya in gesprek met Eva Hoffmann en in de andere gaat het om de bestemming van het vroegere landgoed van de familie in Kreisau. Dat wordt een internationale ontmoetingsplaats voor jongeren. Deze DVD's zijn alleen bedoeld voor gebruik in huiselijke kring.

Wie een kopie van één of meer van deze DVD's wil krijgen, tegen kostprijs, stelt zich in verbinding met:

Agnes Lieverse-Opdam
Beringlaan 4
2803 GA Gouda
Telefoon: 0182 537082
Emailadres: aglieveopdam@xs4all.nl

De beraadsgroep

Deze kwam op 5 juni j.l. bij elkaar. Zij bespraken wat het 'kruis van de werkelijkheid' in het persoonlijk leven betekent. Niet iedereen is blij met de term 'het kruis van de werkelijkheid'. Het is wat plechtstatig en misschien nogal nadrukkelijk 'christelijk'. Het figuur kan bijvoorbeeld ook worden aangeduid als de 'vierslag' of de 'levenwekkende vierslag'.

De vierslag blijkt een belangrijk houvast te zijn bij de ordening van wat we meemaken en bij onze noodzaak tot oriëntering. Het scherpt het bewustzijn dat ons leven zich verwerkelijk in meerdere levensvormen en levensfasen. en dat dit bestaan een *samenbestaan* is. De vierslag is niet alleen het stramien waarop ons hier en nu zich uitstrekt. Wie het zo bekijkt loopt het gevaar om zichzelf met zijn naasten als het centrum van het bestaan te zien. De vierslag is ook bedoeld als de ordening van het levensproces van de mensheid.

Die mensheid is al onnoemelijk lang verwickeld in het proces van afstemming op de wereld die het bewoont, en daarin zijn er ontwikkelingen die wij hebben geïdentificeerd als onze geschiedenis, en uit die ontwikkeling vloeien opgaven voort: noodzaken om ons het perspectief op de toekomst te doen behouden. In dat grote proces zijn wij een klein, maar niet een onbetekenend schakeltje.

Het kruis van de werkelijkheid is dus een figuur dat uitdrukking geeft aan communicatie en samenhang (= tot op heden gelukte communicatie). Op kleine schaal kan het worden benut om jezelf met je gezin, of je familie, of je werk, of je buurt etc. in het midden te plaatsen. Om inzicht te krijgen in die verhoudingen, en

om te kunnen beseffen wat je eigen opdracht en aandeel daarin kan zijn.

Op de allergrootste schaal staat God of de Schepper of het werkend humaniteitsbeginsel centraal. Dat geeft inzicht hoe de grootste samenhangen in the society of men op de planeet aarde (fragiel) tot afstemming (trachten te) komen.

Lise van der Molen verschafte ons een oude aantekening van Rosenstock-Huessy, getiteld '*Dr. Johnson's cat and the assimilation of reality. An exercise in the functioning of the cross of reality*'. Een bijzondere tekst, waarop we nog zullen terugkomen.

Ook ligt er nog het voorstel van Wim van der Schee om onze vereniging Respondeo zelf eens in het middelpunt van de vierslag te plaatsen om ons ervan bewust te zijn hoe wij ons bestaan vormgeven.

(Voorgoed)

Henri van der Veen stuurde ons bijgaand lied. Janusz Korczak liet het de kinderen van zijn weeshuis in het ghetto van Warschau uit het hoofd leren.

*Wit en bruin en zwart en geel,
meng de kleuren tot ze smelten:
alle mensen zijn gelijken,
kind'ren van één ouderpaar.
God schiep allen als ze zijn:
allen kind'ren van de aarde.
Allen aan elkaar verwant.
Dat mogen we nooit vergeten:
alle mensen zijn gelijk,
broers en zusters, zwart en wit,
geel en bruin, elkaar's gelijken.
Ras en natie scheiden niet,
zijn bedenkzels zonder gronden,
mythen zonder fundament.*

Een lied, geschreven door Peretz in het Jiddisch.

Verenigingsnieuws

Bestuur

Het bestuur vergaderde op 19 juni. Er lopen allerlei praktische zaken. Het idee om het conferentiethema te koppelen aan een praktisch thema, en om een bijpassende locatie te vinden waarbij we tegelijk in gesprek treden met niet leden die door het thema op ons af komen, is niet zo gemakkelijk uit te werken. We hopen dat we dit najaar op dit vlak iets bereiken. Overigens willen we de band met het Rosenstock-Huessy Huis graag bewaren en mogelijk versterken

De onderlinge taken van de bestuursleden zijn besproken in verband met het toetreden van Egbert Schrotten tot het bestuur. Op een nader te bepalen tijdstip zal Egbert onze secretaris zijn en gaat Otto Kroesen de penningen beheren.

Leesgroepen

De boeken van Rosenstock-Huessy laten zich niet gemakkelijk lezen. Onze ervaring heeft geleerd dat het prettig en steunend is om dat met elkaar te doen. We willen graag in contact komen met mensen die willen deelnemen aan zo'n leesgroep. Of dat al doen en nieuwe deelnemers welkom heten. Het handigste is om dit regionaal te organiseren. In Amsterdam start na de zomer een klein clubje. Wie volgt? Het bestuur zal graag behulpzaam zijn. Je kunt mij emailen of bellen (Wim vd Schee)

De volgende conferentie

Houdt svp vast vrij op zaterdag 16 oktober. Het thema zal zijn:

'De noodzaak van duurzaamheid'.

De verbinding met het werk van Rosenstock-Huessy ligt voor de hand.

Uitgangspunten vinden we onder meer in enkele paragrafen uit *'De Grote Revoluties'*, zoals:

- 'De reproductie van de mens' (blz. 97-100),
- 'De altijd groene heuvels' (blz.403-407)
- 'Economie na de wereldoorlog' (blz. 687-693).

Nader bericht en uitnodiging zullen volgen.

Wie niet in het bezit is van dit boek, kan het tegen gereduceerde prijs aanschaffen. Lees op de achterkant van deze Nieuwsbrief en stel je in verbinding met Marlouk Alders

Internationaal nieuws

Roemenië

Wij ontvingen bericht dat de Roemeense vertaling van *'Des Christen Zukunft'* is verschenen. Het is al weer meerdere jaren geleden dat onze leden om een geldelijke bijdrage werd gevraagd om deze vertaling tot stand te brengen. De donaties hebben dus tot een resultaat geleid.

Duitsland

Eugen Rosenstock-Huessy Gesellschaft. Die had in maart j.l. een zeer geslaagde, speels vormgegeven conferentie over *'Das Gesetz der Technik'*.

USA

Op 12 en 13 november zal in Dartmouth een conferentie plaatsvinden waarin gesproken wordt over samenlevingsprojecten met het oogmerk de vrede en het onderling dienstbetoon te versterken. Camp William James en het RosenstockHuessy Huis dienen als voorbeelden (o.m.) Feico Houweling en mogelijk Otto Kroesen zullen deelnemen.

Vereniging Respondeo

- Ter studie en verspreiding van de inzichten van Eugen Rosenstock-Huessy. Deze betreffen de ontwikkeling van mens, cultuur en samenleving in hun onderlinge samenhang met het oog op de toekomst. De focus is gericht op vrede en rechtvaardigheid voor elke bewoner van onze planeet. Levensoriëntatie, praktische samenwerking en respect voor de ander staan voorop.
- Contributies en donaties: gironummer 9144964 van Respondeo, Gouda, onder vermelding van lidmaatschap (€25 - €35 per jaar), donatie of gift
- Secretariaat: Otto Kroesen, Leeuweriklaan 3, 2623 RB Delft
tel. 015- 2626714, e-mail: ottokroesen@gmail.com
- Uitleen boeken: Josje Sinke, Akkerweg 90, 3972 AD Driebergen-Rijsenburg (boekenlijst op aanvraag) tel.0343-415950, e-mail: markjosje@zonnet.nl
- Website www.Rosenstock-Huessy.nl.

Boeken van en over Rosenstock-Huessy (ERH):

In de boekhandel zijn “*De Grote Revoluties (de autobiografie van de westerse mens)*” en “*Het wonder van de Taal*”, taal als neerslag van de sociale verhoudingen in de samenleving, nog verkrijgbaar. Dit zijn (vertaalde) boeken van ERH.

Geïnspireerd door ERH is het boek “*Leven in Organisaties*” van Otto Kroesen, uitgekomen in 2008.

Van bijna alle boeken van ERH zijn nog exemplaren te koop via Respondeo. Voor nadere inlichtingen kan contact worden opgenomen met: Marlouk Alders, tel. 023 5363145. Email: Imcalders@chello.nl

De niet gesignde bijdragen in deze Nieuwsbrief zijn geschreven door de redacteur.

Nieuwsbrief

- De Nieuwsbrief verschijnt 2 x per jaar: medio juni en december
- Losse nummers à € 2, 00 kunnen worden besteld bij de redacteur.
- Abonnement, opgave bij de redacteur. Prijs: € 4, 00 per kalenderjaar
- Redactie Nieuwsbrief: Wim van der Schee,
Havelter Schapendrift 7, 7971 BA Havelte,
tel. 0521-340234
e-mail: wpvanderschee@planet.nl
- Reacties, ingezonden stukken en dergelijke per post of e-mail naar bovenstaand (e-mail) adres.